

تبیین ژئوپلیتیکی منازعات مرزی و سرزمینی کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا از پایان جنگ سرد تا ۲۰۱۴ میلادی

محمد رضا حافظنیا^۱

میثم میرزائی تبار^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۰۳/۱۶

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۰۳/۰۴

چکیده

منازعه اشاره به اختلاف و ناسازگاری در رویکردها، اهداف و اقدامات بازیگران در سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی دارد و دارای انواع مختلف است. منازعه مرزی و سرزمینی یکی از گونه‌های منازعه و از نوع منازعات بین‌المللی میان کشورها با همسایه یا همسایگان خود بر سر مالکیت و حاکمیت بر مناطق مرزی مشترک است. در میان ریشه‌های منازعه، نقش ارزش‌های جغرافیایی برجسته‌تر است. قاره آفریقا از گذشته تاکنون، درگیر انواع منازعات بوده است که کانون آنها را می‌توان کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی این قاره دانست؛ منطقه‌ای که یکی از پر منازعه‌ترین مناطق جهان پس از جنگ سرد است. یکی از گونه‌های منازعات کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا، منازعات مرزی و سرزمینی است. با توجه به اهمیت تحولات این منطقه و نقش آفرینی متقابل جغرافیا، سیاست و قدرت در منازعات مرزی و سرزمینی آن، ضرورت دارد تا ریشه‌های این منازعات در چارچوب ژئوپلیتیک شناسایی و تبیین شود. پژوهش حاضر از نوع بنیادی نظری است و در دسته تحقیقات «توصیفی - تحلیلی» قرار می‌گیرد. روش تحلیل اطلاعات، کیفی است و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، در پی پاسخ به این سؤال است که از دید ژئوپلیتیک، ریشه‌ها و علل منازعات مرزی و سرزمینی کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا کدامند؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در وقوع منازعات مرزی و سرزمینی کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا، ۹ علت ریشه‌ای با ماهیت ژئوپلیتیکی مؤثر بوده که نتایج آن در قالب «نظریه ژئوپلیتیکی منازعات مرزی و سرزمینی» قابل تعمیم به منازعات مرزی و سرزمینی در سایر نقاط جهان است.

واژه‌های کلیدی: ژئوپلیتیک؛ منازعه؛ منازعه مرزی و سرزمینی؛ آفریقا؛ کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی

۱- استاد جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس تهران (نویسنده مسئول) hafezn_m@modares.ac.ir

۲- عضو هیأت علمی گروه ژئوپلیتیک مرکز مطالعات آفریقا، دانشگاه تربیت مدرس تهران m.mirzaeitabar@gmail.com

۱- مقدمه

توجه)؛ و جمهوری دموکراتیک کنگو، کنگو، گابن، نیجر و مالی (بخش محدود). این منطقه را به جرأت می‌توان پر منازعه‌ترین منطقه جهان پس از پایان جنگ سرد تا سال ۲۰۱۴ میلادی معرفی کرد که درگیر در انواع منازعات بوده است. یکی از گونه‌های منازعه در کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا، منازعات مرزی و سرزمینی است. این نوع منازعه معمولاً میان کشورها با همسایه یا همسایگان خود بر سر مالکیت و حاکمیت بر مناطق مرزی مشترک رخ می‌دهد. نظر به اهمیت این منطقه و تحولات تنش‌آمیز آن، ضرورت دارد تا ریشه‌های ژئوپلیتیکی منازعات مرزی و سرزمینی موجود در آن مورد شناسایی و تبیین قرار گیرد. از سوی دیگر، در کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا منازعات مرزی و سرزمینی به دلیل برخورداری از ریشه‌های متعدد و مختلف و همچنین دارا بودن ویژگی «جامعیت»، می‌تواند قابل تعمیم و تطبیق در شناسایی ریشه‌های منازعه از این نوع، در مناطق دیگر جهان باشد.

پژوهش حاضر از نظر هدف «بنیادی نظری» است. از نظر ماهیت و روش، در گروه تحقیقات علمی توصیفی و از نظر شیوه نگارش در دسته تحقیقات «توصیفی - تحلیلی» قرار می‌گیرد. گردآوری اطلاعات با روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و الکترونیکی به انجام رسیده است. روش تحلیل اطلاعات نیز به صورت کیفی است. پژوهش در پی پاسخ به این سؤال است که از دید ژئوپلیتیک، ریشه‌ها و علل منازعات مرزی و سرزمینی کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا کدامند؟ در نهایت، پژوهش درصدد است تا با محور قرار دادن اندیشه ژئوپلیتیک، نظریه و رویکردی جدید را در ارتباط با ریشه‌های وقوع منازعات مرزی و سرزمینی ارائه کند که از قابلیت تعمیم به این نوع منازعات در سایر نقاط جهان برخوردار باشد.

۲- پیشینه پژوهش

در ارتباط با پیشینه پژوهش، نظریه و پژوهشی که به طور جامع و از دید ژئوپلیتیک اختصاصاً به موضوع ریشه‌های

منازعه در تعریفی کلی، اشاره به وجود اختلاف و تضاد میان دو یا چند فرد، گروه، کشور و... دارد و می‌تواند معرف یک اختلاف دیدگاه یا در سطح گسترده، معرف جنگ و نبرد دو یا چند بازیگر در مقیاس محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی باشد. ریشه یا ریشه‌های منازعات در هر سطح و مقیاسی، متشکل از علل و عوامل مختلفی اعم از فردی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، جغرافیایی و... است. در این میان، عوامل و ارزش‌های جغرافیایی نقش اساسی را بر عهده دارند. عواملی که به عنوان ارزش و منافع ملی از قبیل سرزمین، فضا، مرز، منابع معدنی و آب و... به آن نگریسته می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴: ۳۴۲). جنگ و منازعه به عنوان پدیده‌ای که منعکس‌کننده کنش و واکنش ملت‌ها، دولت‌ها، گروه‌های اجتماعی و افراد بر سر منافع، ارزش‌ها و امیال می‌باشد، تجلی ترکیب سه اصل جغرافیا، سیاست و قدرت است و تغییر و تحول هر یک از عناصر مزبور، در این ترکیب می‌تواند بر ماهیت، کیفیت و نحوه عمل جنگ و نتایج آن تأثیرگذار باشد (همان: ۳۴۵). به این معنا که هر یک از انواع منازعات، ترکیبی از عناصر و مؤلفه‌های جغرافیایی شامل سه حوزه فضا، محیط و انسان‌ها، سیاست در قالب ایدئولوژی و اندیشه سیاسی، ساختارها و سیستم‌های سیاسی و همچنین قدرت که بازیگران دستیابی به آن را با بهره‌گیری از عناصر جغرافیا و سیاست پیگیری می‌کنند را در بر می‌گیرد و ریشه‌های منازعات را می‌توان در چارچوب مفهوم و اصول حاکم بر ژئوپلیتیک مورد ارزیابی، تحلیل و تبیین قرار داد.

کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا ۲۹ کشور را به طور کامل یا بخشی قابل توجه و یا بخش محدود به شرح ذیل در خود جای داده است: اتیوپی، جیبوتی، سودان جنوبی، آفریقای مرکزی، کامرون، نیجریه، بنین، توگو، بورکینافاسو، غنا، ساحل عاج، گینه، گینه بیسائو، گینه استوایی، لیبیا، سیرالئون و گامبیا (به طور کامل)؛ سومالی، اریتره، کنیا، چاد، اوگاندا، سودان و سنگال (بخش قابل

جان ام کالینز در کتاب «جغرافیای نظامی برای حرفه‌ای‌ها و مردم»^۱ با اشاره به اصطلاح «اصطکاک ژئوپلیتیکی» در تقسیم‌بندی پنج‌گانه عوامل منازعه، یکی از این عوامل را به صوت کلی اصطکاک بر سر محدوده‌های (مرزهای) سرزمینی معرفی می‌کند (Collins, 1991: ۲۸۵-۳۰۱). محمدرضا حافظ‌نیا در کتاب «مبانی مطالعات سیاسی - اجتماعی (جلد اول)»، ۱۷ عامل جغرافیایی تأثیرگذار در منازعات را معرفی می‌کند که بخشی از آن مربوط به عوامل وقوع منازعات مرزی است (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹: ۱۹۷-۲۰۰).

ریباز قربانی‌نژاد نیز در رساله دوره دکتری با عنوان «الگویابی سرچشمه‌های ژئوپلیتیکی تنش در روابط کشورها (مطالعه موردی: آسیای جنوب غربی)» در دانشگاه تربیت مدرس، سرچشمه‌های ژئوپلیتیکی تنش میان کشورها را در ۸ گروه از عوامل بررسی می‌کند که چند مورد از عوامل مربوط به ریشه‌های منازعات سرزمینی است (قربانی‌نژاد، ۱۳۹۲: ۳۵۳).

۳- مبانی نظری تحقیق ۳-۱- ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک را "دانش کسب قدرت"؛ "دانش رقابت و گسترش حوزه نفوذ"؛ "تأثیر عوامل جغرافیایی بر سیاست و روابط دولت‌ها"؛ "دانش مناطق بحرانی"؛ "دانش مرزهای بین‌المللی"؛ "دانش روابط قدرت" و "دانش نتایج عدم انطباق دو الگوی فضای عرضه و تقاضای منابع حیاتی" معرفی می‌کنند (همان: ۱۷-۱۸).

جان اگنیو می‌نویسد: ژئوپلیتیک مطالعه تأثیر تقسیم و توزیع عناصر جغرافیایی بر هدایت سیاست‌های جهانی است و در اصل تأثیر وضعیت فضایی قاره‌ها و اقیانوس‌ها و توزیع منابع طبیعی و انسانی بر روابط حکومت‌ها نامیده می‌شود (Agnew, 2003: 135) اما محمدرضا حافظ‌نیا ژئوپلیتیک را "علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و

منازعات مرزی و سرزمینی پرداخته باشد، انجام نگرفته است و در پژوهش‌هایی که ریشه‌های وقوع منازعات مورد بررسی قرار گرفته، مباحث به صورت کلی عنوان شده و معمولاً در هر یک به بخشی از عوامل وقوع منازعات مرزی و سرزمینی اشاره شده است که جامع و کامل نیست.

نقشه ۱: موقعیت جغرافیایی و سیاسی منطقه کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا

پیتر هاگت در مدل خود، عوامل جغرافیایی منازعه و نقاط فشار و تنش میان کشورها را در قالب کشور فرضی محصور در خشکی و دور از دسترسی به آبهای آزاد با عنوان «های پوتیتکا» ارائه کرد. وی به ۱۲ عامل جغرافیایی تنش و منازعه کشورها اشاره می‌کند که چند مورد آن مربوط به ریشه منازعات مرزی و سرزمینی است (هاگت،

۱۳۷۵: ۳۷۲-۳۷۸).

1- Military Geography for Professionals and the Public

2- Geopolitical Friction

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- منازعات مرزی و سرزمینی کمر بند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا

در کمر بند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا از پایان جنگ سرد تا سال ۲۰۱۴ میلادی، ۱۱ مورد منازعه مرزی و سرزمینی به شرح ذیل رخ داده است: منازعات اتیوپی و اریتره؛ منازعه اتیوپی با مصر و سودان بر سر بهره‌برداری از رود نیل؛ منازعه جیبوتی و اریتره؛ منازعه اریتره و یمن؛ منازعه کامرون و نیجریه؛ اختلافات مرزی ساحل عاج و غنا در اقیانوس اطلس؛ منازعه گینه استوایی و گابن؛ منازعه اقوام و قبایل در مناطق مرزی سومالی و کنیا؛ منازعات مرزی قومی و قبیله‌ای در نیمه شمالی کنیا در مرز با اتیوپی، سودان جنوبی و اوگاندا؛ و منازعه اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو در اطراف دریاچه آلبرت (جدول ۱).

جدول ۱: کشورها و تعداد منازعات مرزی آنها

کشور	تعداد منازعات مرزی	طرفین منازعه
اتیوپی	۴	اریتره، مصر، سودان و کنیا
سودان	۲	اتیوپی و سودان جنوبی
سودان جنوبی	۲	سودان و کنیا
کامرون	۱	نیجریه
نیجریه	۱	کامرون
گینه استوایی	۱	گابن
گابن	۱	گینه استوایی
غنا	۱	ساحل عاج
ساحل عاج	۱	غنا
سومالی	۱	کنیا
جیبوتی	۱	اریتره
اریتره	۳	اتیوپی، جیبوتی و یمن
کنیا	۴	سومالی، اتیوپی، سودان جنوبی و اوگاندا
اوگاندا	۲	کنیا و جمهوری دموکراتیک کنگو
جمهوری دموکراتیک کنگو	۱	اوگاندا

کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر "می‌داند (حافظنیا، ۱۳۸۴: ۳۷). ژئوپلیتیک بر پایه هر رویکردی، در چارچوب جغرافیای سیاسی قرار می‌گیرد؛ چون دو عنصر جغرافیا و سیاست، مستقیم یا غیرمستقیم در آن نقش ذاتی دارند. ژئوپلیتیک شامل آن بخش از معرفت و ماهیت جغرافیای سیاسی است که در پیوند با قدرت است. به این معنا که رابطه متقابل جغرافیا و سیاست را در پیوند با قدرت بررسی می‌کند (حافظنیا و کاویانی‌راد، ۱۳۹۳: ۱۵۳-۱۵۴). مقیاس تحلیل آن نیز سطح جهانی، منطقه‌ای، ملی و محلی است.

۳-۲- منازعه و منازعه مرزی و سرزمینی

منازعه فرآیندی است که از یک اختلاف دیدگاه درباره مسائل و منافع حیاتی و کلیدی از مقیاس خرد تا کلان و از سطح فردی میان دو یا چند نفر تا سطح کشورها میان دو یا شماری از کشورها، آغاز و به دلیل تداوم و عدم حل و فصل، ابعاد گسترده پیدا می‌کند و منجر به خشونت و تحمیل خسارات جانی و مالی می‌شود. در این پژوهش، منازعه اشاره به هر نوع اختلاف و تضادی از نوع جزئی تا شدید آن یعنی جنگ دارد.

منازعه مرزی و سرزمینی نیز از نوع منازعات بین‌المللی میان کشورها با همسایه یا همسایگان خود بر سر مالکیت و حاکمیت بر مناطق مرزی مشترک است.

این منازعات گاهی نتیجه طمع‌ورزی و سیاست‌های متجاوزانه یک کشور دارای وزن ژئوپلیتیک بالا علیه همسایه یا همسایگان برای تصرف بخشی از خاک کشور مقابل است؛ گاهی به اختلاف تاریخی همسایگان بر سر تعیین دقیق مرز یا مالکیت و حاکمیت منطقه‌ای خاص بر می‌گردد؛ گاهی در نتیجه اختلافات و درگیری‌های اقوام مرز نشین دو کشور همسایه است؛ و گاهی نیز حاصل ایجاد مرزهای تحمیلی قدرت‌های خارجی در تقسیم کشورهای است که به تقسیم یک گروه و جمعیت دارای پیوندهای قومی انجامیده و این گروه قومی در تلاش برای کشورسازی و تشکیل حکومتی مستقل به منازعه با نظام حاکم می‌پردازد.

امضاء شد (Gebreluel, 2014: 26-27). در سال ۱۹۵۹ میلادی، توافق جدیدی میان مصر و سودان برای بهره‌برداری از نیل صورت گرفت (Swain, 2011: 690). یکی از نتایج توافقات مصر و سودان در سال‌های ۱۹۲۹ و ۱۹۵۹ میلادی، جلوگیری از استفاده از آب نیل توسط اتیوپی بود (Jönsson, 2013: 12). در دوره استعمار، تصمیم بریتانیا مبنی بر اعطای حقوق کامل به مصر و سودان در استفاده از آب نیل، بذر منازعات بالقوه را پاشید (Nunzio, 2013: 8). در منازعه مصر و اتیوپی بر سر ساخت سد نسانس یا النهضه توسط اتیوپی، مصر استفاده از آب نیل را حق انحصاری خود می‌داند و استدلال می‌کند که براساس معاهده ۱۹۰۲ اتیوپی و بریتانیا، اتیوپی حقی از رود نیل ندارد و پذیرفته است که از هر اقدامی مانند ساخت سد که مانع دسترسی مصر به آب نیل شود، خودداری کند (Abebe, 2014: 35). در مقابل، اتیوپی معاهده ۱۹۰۲ میلادی را نامعتبر دانسته و استدلال می‌کند که این معاهده را به طور رسمی به تصویب نرسانده است و استفاده بی قید و شرط و انحصاری از آب نیل را حق مسلم خود می‌داند (Ibid: 37). اصلی‌ترین دلیل منازعه اریتره و جیبوتی بر سر راس جزیره یا روستای راس دومیرا^۳، تصمیمات استعماری در شاخ آفریقا است. این منطقه جزئی از جیبوتی است اما اریتره ادعا می‌کند که با استناد به نقشه‌های استعماری ایتالیا، بخشی از سلطان نشین راهیتا^۴ متعلق به اریتره است (Kornprobst, 2002: 380). مرز اریتره و جیبوتی همان مرز مستعمره سابق ایتالیایی اریتره و ساحل سومالی سابق فرانسه است که در سال ۱۹۰۰ با امضای پروتکلی در رم توسط فرانسه و ایتالیا تعیین شد (Mesfin, 2008: 5). این قرارداد، راس دومیرا را به دو بخش شمال منطقه ایتالیایی (اریتره کنونی) و جنوب منطقه فرانسوی (جیبوتی کنونی) تقسیم کرد که وضعیت دومیرا در قسمت رأس آن در بخش چپ نامشخص ماند و مقرر شد بعداً تعیین تکلیف شود اما مورد غفلت واقع شد (Wolfenbarger & Others, 2015: 2). در سال ۱۹۳۵ میلادی، در

۴-۲- ریشه‌های منازعات مرزی و سرزمینی در کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا

۴-۲-۱- اقدامات قدرت‌های استعماری در تعیین و ترسیم مرزهای سرزمینی کشورها

یکی از ریشه‌های منازعات اتیوپی و اریتره مربوط به تصمیمات استعماری است. مرزهای اریتره و اتیوپی که براساس معاهدات استعماری ۱۹۰۰، ۱۹۰۲ و ۱۹۰۸ میلادی میان منلیک با مستعمره ایتالیایی تعیین شده بود، هرگز به درستی علامت‌گذاری نشد (Tesfamichael, 2011: 17).

اریتره و اتیوپی از ابهامات در معاهدات استعماری سال‌های ۱۹۰۰، ۱۹۰۲ و ۱۹۰۸ میلادی تفاسیر متفاوت داشتند و مرز در منطقه بی‌طرفی قرار گرفته بود که دو کشور بر سر نفوذ به آن رقابت داشتند. اختلافات مرزی بر سر بخش‌هایی از شهر بادمه، یکی از موارد اختلافی است. قبل از جنگ ۱۹۹۸، اداره بادمه با اتیوپی بود. اریتره با استناد به معاهدات دوره استعمار، بادمه را متعلق به خود می‌داند (International Crisis Group, 2003: 2).

یکی از علل ریشه‌ای منازعه اتیوپی با مصر و سودان بر سر بهره‌برداری از آب رود نیل، اقدامات استعماری است. مصر از سال ۱۸۸۲ تا ۱۹۵۲ میلادی مستعمره بریتانیا بود. استعمار، تسلط مصر بر رود نیل را به ارمغان آورد. بریتانیا برای حفظ تسلط بر کانال سوئز و منطقه، کنترل نیل را ضروری می‌دانست (Azarva, 2011: 465). این کشور دو معاهده برای استفاده از آب نیل را به امضاء رساند. اولین معاهده در سال ۱۹۰۲ میان بریتانیا و اتیوپی بود که اتیوپی آن را به دلیل معانی متفاوت نسخه‌های زبان انگلیسی و آمهاری تصویب نکرد (Gebreluel, 2014: 26). براساس ماده ۳ این معاهده، اتیوپی نمی‌توانست بدون رضایت بریتانیا و سودان سازه‌ای ایجاد کرده یا اجازه ساخت سازه‌ای را در عرض نیل آبی، دریاچه تی‌سانا^۱ یا سوبات^۲ بدهد (Azarva, 2011: 466). دومین معاهده در سال ۱۹۲۹ میان مصر و سودان انگلو-مصری

3- Ras Doumeira

4- Raheita

1- Tsana

2- Sobat

استعمار بریتانیا، آلمان و فرانسه، امضای توافق‌نامه‌ها و بدون نظر مردم تعیین شد (Beckly, 2013: 43). پیش از استعمار، باکاسی بخشی از نیجریه بود اما در دوره استعمار و در سال ۱۹۱۳ میلادی با توافق‌نامه انگلیس و آلمان، مالکیت آن از نیجریه به کامرون منتقل می‌شود و در سال ۱۹۷۵ طی اعلامیه مارون^۵ مابین سران وقت دو کشور، نیجریه رسماً مالکیت باکاسی را به کامرون داد. به دلیل سکونت مردمی از نیجریه در باکاسی، این کشور همواره ادعای مالکیت بر آن را داشته است (Tarlebba & Baroni, 2010: 199).

ریشه اصلی منازعه ساحل عاج و غنا در اقیانوس اطلس، اقدامات استعماری است. مرزهای دو کشور اولین بار در دوره استعمار و براساس توافق‌نامه انگلیس-فرانسه در ۱۰ آگوست ۱۸۸۹ و با نصب پرچم بر روی خط ساحلی تعریف شد. در توافق‌نامه ۱۲ جولای ۱۸۹۳ میلادی مرز دو کشور تا عرض ۹ درجه شمالی گسترش پیدا کرد. این توافق‌نامه و نقشه توافق شده از عوامل کلیدی در تعیین مرز دریایی دو کشور براساس قوانین بین‌المللی است. توافق‌نامه‌هایی بر سر مرز استعماری ساحل عاج و غنا با نشانه‌گذاری مرز بین سال‌های ۱۹۰۱ و ۱۹۰۳ میلادی و پذیرش در سال ۱۹۰۶ میلادی حاصل شد (Benig, 2014: 82-83). با وجود این توافق، تعیین دو شاخه مرز در سواحل شرقی تالاب تانو^۶ انجام نشد و وضعیت آن نامشخص باقی ماند (Ibid: 97).

اختلافات گینه استوایی و گابن بر سر مالکیت سه جزیره امبانیه، کوکوتایرس و کونگاس واقع در خلیج کوریسکو در خلیج گینه به دوره استعمار بر می‌گردد. گابن تحت استعمار فرانسه بود که در سال ۱۹۶۰ میلادی به استقلال رسید. گینه استوایی نیز در سال ۱۹۶۸ میلادی از استعمار اسپانیا خارج و اعلام استقلال کرد. ریشه مناقشه به پیمان فرانسه-اسپانیا در ۲۷ ژوئن ۱۹۰۰ میلادی برای تحدید حدود مرزهای سرزمینی مستعمرات خود در غرب آفریقا شامل سواحل صحرای بزرگ آفریقا و خلیج گینه مربوط می‌شود. در این

توافق دیگری میان فرانسه و ایتالیا بخشی از قلمرو مورد بحث به حکومت ایتالیایی اریتره واگذار شد. این توافق در فرانسه تصویب نشد.

ایتالیا نیز در سال ۱۹۳۸ میلادی منکر آن شد و مفاد پروتکل ۱۹۰۰ میلادی همچنان مورد تأیید بود (Mesfin, 2008: 6). اریتره مدعی است که در قرارداد ۱۹۳۵ میلادی، فرانسه با اعطای راس دومیرا به ایتالیا موافقت کرده است اما جیبوتی تأکید دارد که این موافقت نامه به تصویب مجلس ملی فرانسه نرسیده و اعتبار ندارد (Wolfenbarger & Others, 2015: 2).

در منازعه مرزی سودان و سودان جنوبی، یکی از مناطق مورد اختلاف، منطقه نفت‌خیز ابی^۱ است. پس از فتح سرزمین سودان توسط نیروهای بریتانیایی-مصری در سال ۱۸۹۸ میلادی، مرزهای استانی از جمله مرز شمال و جنوب سودان تأیید شد. در سال ۱۹۰۵ میلادی، اعمال قدرت بر ۹ منطقه مربوط به قبیله انگوک دینکا^۲، از استان جنوبی بحر الغزل^۳ به استان شمالی کردوفان منتقل و مرز شمال و جنوب سودان بر این اساس تعیین شد. نقشه در قالب تقسیم‌بندی جدید مجدداً طراحی و منطقه‌ای به عنوان ابی شناخته شد. دلیل اصلی انتقال این منطقه به شمال، منازعات قبایل انگوک دینکا و میسریا^۴ بود که بخش‌هایی از منطقه ابی را به صورت مشترک اداره می‌کردند و بر سر آنها در منازعه بودند (Salman, 2013: 26). دولت استعماری بریتانیا به این نتیجه رسید که دو قبیله در حال منازعه را در فضای مدیریتی واحد قرار دهد. به این دلیل که رسیدن به منطقه از مقر بریتانیا در بحر الغزل نسبت به کردوفان مشکل بود و با این اقدام رسیدگی به اختلافات دو قبیله در یک مدیریت استانی واحد مؤثرتر بود (Pettersson, 2008: 22-23).

منشاء منازعه نیجریه و کامرون بر سر شبه جزیره باکاسی را می‌توان در دوره استعمار دانست (Familugba & OJO, 2013: 184). بسیاری از مرزهای کنونی نیجریه و کامرون توسط

1- Abyei

2- Ngok Dinka

3- Bahr el Ghazal

4- Misseriya

5- Maroun Declaration

6- Tano Lagoon

دهه ۱۹۳۰ میلادی بوده است (Stansfield, 2001: 18). در منازعه اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو، بخشی از اختلافات بر سر مالکیت بر جزیره روکوانزی در انتهای جنوبی دریاچه آلبرت است. اوگاندا مدعی است که مرزهای تعیین شده دوره استعمار، جزیره روکوانزی را در چارچوب قلمرو این کشور تعریف کرده است (Westerkamp & Houdret, 2010: 11).

۴-۲-۲- منازعات قلمروخواهانه اقوام و قبایل در مناطق مرزی کشورها

در مناطق مرزی سومالی و کنیا، بخشی از علل وقوع و تشدید منازعات، فشارهای زیست محیطی، فقر و توسعه نیافتگی (Menkhaus, 2005: 43)، احساس هویت قومی، رقابت بر سر منابع و اقتصاد منطقه‌ای و تجارت در مرز توسط گروه‌های محلی مرزی دو کشور است (Ibid: 46) که برآیند آن، منازعات بر سر منابع کمیاب از جمله آب، تنش‌های قبیله‌ای، رقابت جوامع گله‌دار بر سر چراگاه‌ها و فقر شدید منطقه بوده است (Cechvala, 2011). در مناطق مرزی کنیا و اتیوپی، منازعات گروه‌های قومی گله‌دار بیشتر ناشی از رقابت بر سر منابع، مسائل مرزی، اختلافات سیاسی، کینه تاریخی از یکدیگر و... است (Temesgen, 2010: 16).

در مناطق مرزی کنیا، سودان (جنوبی) و اوگاندا، با کاهش دسترسی به منابع آب و رقابت بر سر حقوق زمین، منازعاتی میان قبایل رخ می‌دهد (Leff, 2009: 190).

در نیمه شمالی کنیا و هم‌مرز با اتیوپی، سودان (جنوبی) و اوگاندا در بخش تورکانا، منازعات بر پایه حملات گله‌ها و بر سر منابع است (Pkala & Others, 2003: 34). در غرب پوکوت، دلیل اصلی منازعات، رقابت گله‌داران پوکوت و جوامع همسایه بر سر کنترل منابع طبیعی کمیاب از قبیل مرتع، زمین‌های چراگاهی و آب است (Ibid: 42). در مارسابت، رقابت بر سر کنترل مراتع دلیل اصلی منازعات است (Ibid: 54).

پیمان به سه جزیره مورد مناقشه اشاره نشد. در نقشه‌های مرزهای مستعمرات فرانسه و اسپانیا نیز حد و مرز مشخصی برای سه جزیره مذکور عنوان نشد. لذا اختلاف بر سر مالکیت و حاکمیت بر این سه جزیره برای گابن و گینه استوایی به ارث رسید (Yoon, 2009: 11-13).

یک ریشه منازعات در مناطق مرزی کنیا و سومالی به تصمیمات استعماری مربوط می‌شود. قدمت منازعه کنیا و سومالی به تقسیم خودسرانه و استبدادی قاره آفریقا و تصمیمات سال ۱۹۱۴ میلادی قدرت‌های اروپایی بر می‌گردد؛ کنیا و سومالی به دو مستعمره متفاوت تقسیم شدند. بخش شمالی در کنترل بریتانیا و جنوب (و بخش بزرگتر) در اختیار ایتالیا قرار گرفت. خطوط مرزی استبدادی و خودسرانه باعث تقسیم مردم و قبایلی شد که دارای ریشه‌های زبانی و هویتی مشترک بودند. امروز، بخشی از جامعه کنیا در شمال شرق ریشه خود را به عنوان قوم سومالی حفظ کرده‌اند. با این حال، منازعات از گذشته با عنوان منازعه بر سر قلمرو میان قبایل شایع بوده است. منازعات مهمی نیز بر سر کنترل منابع آب، مراتع و سایر منابع محدود داشته‌اند (Cechvala, 2011).

در منازعه اریتره و یمن بر سر مجمع‌الجزایر حنیش-زوکار^۱ در دریای سرخ، اریتره ادعا می‌کند که مجمع‌الجزایر حنیش از دوره امپراطوری عثمانی و اشغال استعماری ایتالیا، بریتانیا و اتیوپی بخشی از اریتره بوده است. یمن نیز ادعای تاریخی مالکیت بر این جزایر از دوره عثمانی دارد (Dzurek, 1996: 70-71). قوی‌ترین شواهد تاریخی اریتره، موافقت‌نامه انگلیسی-ایتالیایی سال ۱۹۳۸ میلادی است که براساس آن ماهیگیران اریتره‌ای در جزایر حنیش و جبل زوکار حضور داشته‌اند. همچنین در شواهد اریتره گزارش شده که جزایر دریای سرخ در دوره عثمانی در کنترل بندر میتسیوا^۲ بوده است. قوی‌ترین شواهد یمنی‌ها نیز توجه شاهان یمنی و تسلط آنها بر دریای سرخ و متعاقباً ارجاع یمنی‌ها به ادعاهای

3- Turkana

4- Pokot

5- Marsabit

1- Hanish- Zuqar Archipelago

2- Mitsiwa

۴-۲-۳- قلمرو خواهی و قلمرو گستری حکومت ها و تلاش برای تسخیر فضا و کنترل منابع آن

در منازعات اتیوپی و اریتره، اختلافات مربوط به روستاهای کوچکی در شهر بادمه^۱ در غرب و سورنا^۲ و زالامبسا^۳ در مرکز است. تفاوت دیدگاه بر سر موضوع چند مایلی است اما نتیجه آن از دست رفتن بخشی از اریتره است. در شرق، اختلاف بر سر شهر مرزی بور^۴ است. در اطراف شهر، معاهده به طور موقت مرزی را "به موازات و در فاصله ۶۰ کیلومتری از ساحل" تعریف کرده که مبهم و عامل اختلاف است. تفاوت، یک مایل است اما بخشی از اریتره از دست می رود (Marine Corps Intelligence Activity, 2014: 7-8).

یکی از دلایل اصلی منازعه سودان و سودان جنوبی تنش بر سر منابع مناطق مرزی خصوصاً نفت است. دو کشور وابستگی زیادی به درآمدهای نفتی دارند.

حدود ۷۵ درصد تولید نفت در سودان جنوبی انجام می شود، در حالی که خطوط لوله، پالایش و زیرساخت های صادرات در سودان است. سودان جنوبی صادرات نفت خام را تنها با خط لوله از طریق سودان به بندر سودان در دریای سرخ انجام داده است. این، عامل نزاع دو کشور بر سر استفاده از زیرساخت های خط لوله و دریافت حق ترانزیت صادرات است (Kammel, 2013: 1).

با تشکیل سودان جنوبی، درآمد نفت جنوب برای سودان در شمال قطع شد. سودان برای جبران خسارات، هزینه های انتقال نفت سودان جنوبی از خاک خود را بالا برد و این باعث اختلاف شد (Ottaway and El-Sadany, 2012).
 ۹) یک ریشه دیگر تنش، رقابت دو کشور برای تسلط بر قلمرو مرزی حاوی منابع نفتی منطقه ابی است. این منطقه در رأس جنوب غربی کردوفان جنوبی^۵ قرار دارد. علاوه بر سودان، سودان جنوبی مدعی مالکیت بر بخش های غنی از

نفت هجلیج^۶ و خاراسانا^۷ در انتهای جنوبی کردوفان غربی است (International Crisis Group, 2013: 3).

در منازعه کامرون و نیجریه بر سر شبه جزیره باکاسی^۸، در دوره استعمار، ریشه رقابت آلمان و بریتانیا بر سر این شبه جزیره و مناطق مجاور آن تلاش برای برخورداری از حقوق حمل و نقل تجاری و شیلات بود. این رقابت و اختلافات برای نیجریه و کامرون به ارث رسید و منابع طبیعی دیگر از جمله منابع کشاورزی، نفت و تسلط بر مسیرهای دریایی نیز به علل منازعه افزوده شد (Ibekwe, 2012: 68). علت اولیه و اصلی منازعه کامرون و نیجریه بر سر باکاسی، کشف نفت خام طبیعی در آن بود (Tarlebba & Baroni, 2010: 203). البته در کنار ذخایر نفت باکاسی، برخورداری از حقوق ماهیگیری نیز از انگیزه های اصلی دو کشور برای مبارزه بر سر این شبه جزیره خصوصاً برای کامرون بود که درآمدهای نفت آن در دهه گذشته با کاهش مواجه شد (Shaibu & Others, 2015: 37).

در مناقشه مرزی غنا و ساحل عاج در اقیانوس اطلس، مشاجره بر سر مالکیت بر منابع شناخته شده در دریای سرزمینی است که تعریف مورد توافق دو طرف درباره آن وجود ندارد (Bening, 2014: 83). منطقه مورد مناقشه بخش هایی از بلوک های تن^۹ و آب های عمیق تانو^{۱۰} در آب های سرزمینی غنا را در بر می گیرد. ذخایر نفتی و گازی آن را حدود ۲ میلیارد بشکه نفت و ۱،۲ تریلیون فوت مکعب گاز طبیعی تخمین زده اند (Acheampong, 2015: 1).

مناقشه مرزی گینه استوایی با گابن به دلیل اختلاف بر سر حاکمیت جزایر خلیج کوچک کوریسکو^{۱۱} شامل سه جزیره امبانیه^{۱۲}، کوکوتایرس^{۱۳} و کونگاس^{۱۴} است (Frynas,

6- Hejlj

7- Kharasana

8- Bakassi-peninsula

9- Ten

10- Deepwater Tano

11- Corisco Bay

12- Mbanié

13- Cocotiers

14- Congas

1- Badme

2- Tsorena

3- Zelambessa

4- Bure

5- South Kordofan

اتیوپی بود. اختلافات بر سر استفاده از بندر عصب که پس از استقلال اریتره، به این کشور واگذار شده بود و اتیوپی را محصور در خشکی می‌کرد، باعث تشدید تنش‌ها شد (International Crisis Group, 2003: 3). دسترسی به بنادر دریایی و تأثیرگذاری بر قیمت کالاها که به افزایش قیمت کالاهای وارداتی و صادراتی از طریق بنادر منجر شد، می‌تواند توضیح دهد که چرا منازعات مرزی در شهر بادمه به سراسر جنوب مرز اریتره در نزدیکی بندر عصب کشیده شد و مقامات اریتره مدعی بودند که اتیوپی به آتش‌بس احترام نمی‌گذارد و بارها در تلاش برای اشغال بندر عصب بوده است. اتیوپی نمی‌تواند بپذیرد که محصور در خشکی باشد (Tsfamichael, 2011: 18-19).

یکی از علل اصلی منازعه اتیوپی با مصر و سودان بر سر موضوع بهره‌برداری از منابع آب نیل، اهمیت حیاتی این رود برای این کشورها خصوصاً مصر است. مصر بیش از سایر کشورها به نیل وابسته است و هر پروژه آبی در بالادست رود بر این کشور تأثیرگذار خواهد بود (Jönsson, 2013: 11). هر زمان موضوع اجرای پروژه‌ای بر روی نیل از سوی اتیوپی و سودان مطرح شده، با واکنش منفی مصر همراه بوده است (Solomon, 2014: 79). اهمیت نیل برای اتیوپی نیز قابل توجه است. در سال‌های گذشته اتیوپی با قحطی و خشکسالی روبرو بوده است و افزایش بهره‌برداری از آب نیل می‌تواند تأثیر قابل توجهی در زندگی مردم اتیوپی داشته باشد. مصر، اقدام اتیوپی در ساخت سد بزرگ رنسانس در سال ۲۰۱۱ میلادی با هدف ایجاد نیروگاه بزرگ برقی آبی را عاملی برای کاهش میزان آب ورودی نیل به مصر پیش‌بینی می‌کند (Abebe, 2014: 31-32).

یکی از علل اصلی منازعه نیجریه و کامرون بر سر باکاسی، نقش استراتژیک این شبه‌جزیره است. باکاسی علاوه بر پتانسیل‌های اقتصادی، از موقعیت استراتژیک برخوردار است. این مسئله باعث ایجاد ادعاها و ضد ادعاها و همچنین تقابل نظامی نیجریه و کامرون بر سر مالکیت این شبه‌جزیره در دهه‌های ۱۹۷۰، ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی شد (Shaibu &

2000: 5). اختلافات به دلیل وجود میدان نفتی در نزدیکی جزیره امبانیه پیچیده است (Oduntan, 2015: 168). چشم انداز برخورداری جزایر مورد مناقشه از ذخایر نفت و گاز دلیلی بر تشدید ادعاها می‌باشد (Yoon, 2009: 20).

مهمترین موضوع در منازعه اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو، مسائل دریاچه آلبرت^۱ در مرز دو کشور است. اوگاندا در ساحل شرقی و جمهوری دموکراتیک کنگو در ساحل غربی و مرز مورد مناقشه درون دریاچه قرار گرفته است (Westerkamp & Houdret, 2010: 9). اختلافات، بر سر مالکیت جزیره روکوانزی^۲ در انتهای جنوبی دریاچه آلبرت (مکانی غنی از منابع نفت) است. اوگاندا مدعی مالکیت تاریخی بر آن از دوره استعمار است. ساحل رودخانه سملیکی در جنوب دریاچه آلبرت نیز به دلیل فرسایش خاک به نفع جمهوری دموکراتیک کنگو تغییر مسیر داده و تأکید بر این بوده است که بدون توجه به تغییر جهت جریان، رودخانه مرز طبیعی دو کشور باشد (Ibid: 11). مسئله دیگر، اشغال ایتوری^۳ در شرق جمهوری دموکراتیک کنگو در سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۳ میلادی توسط اوگاندا است که علل ریشه‌ای منازعات مسلحانه این منطقه، اقدامات استثمارگری بازیگران محلی و منطقه‌ای برای دستیابی به زمین، فرصت‌های اقتصادی، قدرت سیاسی (Vlassenroot & Raeymaekers, 2004: 387) و تسلط بر منابع معدنی از جمله طلا بود (Westerkamp & Houdret, 2010: 10). در سال ۲۰۰۷ میلادی نیز مسائل مرزی و نفت در دریاچه آلبرت اساس تنش دو کشور بود (Fahey, 2010: 360).

۴-۲-۴- مناقشه بر سر یک منطقه مرزی استراتژیک

میان کشورها

در منازعات اتیوپی و اریتره، یکی از ریشه‌های تنش، موضوع بندر عصب^۴ و نگرانی از محصور در خشکی شدن

1- Lake Albert

2- Rukwanzi

3- Ituri

4- Aseb

هستند، ادعای مالکیت آن را دارند. در واقع، نیجریه براساس حضور نیجریه‌ای‌ها در باکاسی و تداوم حضور مردم با ملیت نیجریه‌ای در این شبه‌جزیره ادعای خود را مطرح می‌کند (Shaibu & Others, 2015: 34).

در منازعه مرزی اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو در اطراف دریاچه آلبرت و اختلافات بر سر مالکیت جزیره روکوانزی در انتهای جنوبی این دریاچه، ترکیب جمعیتی جزیره مؤثر بوده است. ۹۰ درصد ساکنان جزیره روکوانزی اهل کنگو هستند (Westerkamp & Houdret, 2010: 11)؛ اما اوگاندا مدعی مالکیت بر آن است.

۴-۲-۶- ذهنیت تاریخی و روحیه ملی‌گرایی

در ارتباط با منازعه اتیوپی و اریتره، رهبران دو کشور، حس وطن‌پرستانه قوی نشان می‌دهند. زمینه‌های تاریخی و راهی که اریتره به استقلال رسید و نحوه غلبه بر حکومت منگیستو^۳ در اتیوپی از عوامل کلیدی در منازعات دو کشور است. اریتره همواره خود را در معرض تهدید اشغال، نقض استقلال و محصور ماندن در خشکی توسط اتیوپی می‌داند و اتیوپی نیز اریتره را متهم به تجاوز به خاک خود می‌کند (Tesfamichael, 2011: 18). صحبت از تاریخ در اریتره و اتیوپی به معنای سخن گفتن از اختلافات ایدئولوژیک است. یکی از عبارات ساده اما بسیار مهم که از سه دهه پیش تاکنون در جریان مبارزه برای استقلال اریتره و بعدها در زمان جنگ اتیوپی و اریتره شنیده می‌شد، این بود: "اریتره همیشه بخشی از اتیوپی بوده است". در نقطه مقابل، این جمله است: "اریتره هرگز بخشی از اتیوپی نبوده است" که اساس تاریخی ندارد (Smidt, 2012: 104). از زمان جنگ اتیوپی و اریتره، استدلال‌های تاریخی نقش مهمی در منازعه ایفا کرده‌اند. به گونه‌ای که خود جنگ، ریشه تاریخی جدیدی از منازعه شده است (Ibid: 107).

نقش ذهنیت تاریخی در منازعه اریتره و اتیوپی در ترکیب با روحیه ملی‌گرایی است. مسئله مهم در منازعه

(Others, 2015: 31). انگیزه‌های سیاسی-استراتژیک از علل مهم اختلاف دو کشور است. اهمیت استراتژیک و پتانسیل‌های باکاسی برای هر دو کشور مهم است. باکاسی در خلیج گینه نه تنها یک نقطه دسترسی بین غرب و مرکز آفریقا بلکه نقطه دسترسی به بندر کَلَبَر در نیجریه است (Beckly, 2013: 44). کشوری که باکاسی را در اختیار داشته باشد، می‌تواند نقش برجسته‌ای در مسائل امنیتی و استراتژیک کل خلیج گینه بازی کند (Ikome, 2004: 20-21).

یکی از علل منازعه اریتره و یمن بر سر مجمع‌الجزایر حنیش- زقر^۱ در دریای سرخ، اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک این دریاست. دریای سرخ بین قاره‌های آسیا و آفریقا، میان خاورمیانه (غرب آسیا) و شرق دور و بین اروپا و آسیا قرار دارد و اهمیت جهانی آن به دلیل قرارگیری در تقاطع استراتژیک مسیرهای تردد است. این دریا آبراهه متصل کننده آب‌های آزاد اقیانوس‌های هند و اطلس از طریق دریای مدیترانه، کانال سوئز و تنگه باب‌المندب و یکی از حیاتی‌ترین مسیرهای کشتیرانی جهان در انتقال کالاهای نفتی و غیرنفتی است (Stansfield, 2001: 20). احتمال وجود ذخایر نفت و سایر ذخایر در مجاورت منطقه مورد اختلاف اریتره و یمن از دلایل مناقشه ذکر شده است (Ibid: 39).

۴-۲-۵- سکونت اقلیتی از مردم کشور همسایه در

منطقه مرزی مورد مناقشه با کشور دیگر

یکی از ریشه‌های منازعه نیجریه و کامرون بر سر باکاسی، بافت جمعیتی و فرهنگی نزدیک این شبه‌جزیره به نیجریه است. اقدامات استعماری در امتداد مرز نیجریه و کامرون با تعریف مجدد مرز، باعث نسل‌کشی فرهنگی آگاهانه یا ناآگاهانه و جدایی مردم شد (Tarlebba & Baroni, 2010: 204). ترکیب جمعیتی مناطق مرزی بین کامرون و نیجریه خصوصاً در باکاسی یک علت عمده منازعه دو کشور است. سیاست‌مداران نیجریه‌ای با اعلام اینکه تراکم بالایی از جمعیت باکاسی از مردم نیجریه‌ای افیک-اورون^۲

1- Hanish- Zuqar Archipelago

2- Efik-Oron

بر پنج منطقه در مرزهای سودان و سودان جنوبی شامل کافیا کینگی^۲ در غرب استان بحرالغزل/ دارفور جنوبی؛ منطقه ۱۴ مایلی^۳ در شمال بحرالغزل/ دارفور شرقی؛ جبل مگنیس^۴ در نیل بالا/ نیل سفید؛ شهر کاکا^۵ در نیل بالا/ جنوب کردوفان؛ و بخش رنک^۶ در نیل بالا/ نیل سفید داشتند. اختلاف بر سر میدان نفتی هیجلیج در ابیی را نیز باید به موضوع منازعات افزود (Craze, 2014: 13). در تقسیم سودان چند موضوع مهم مسئله‌ساز شد: مبهم بودن و عدم علامت‌گذاری دقیق مرز؛ نامشخص بودن وضعیت منطقه ابیی که بخشی از سودان باشد یا سودان جنوبی؛ و اینکه کردوفان جنوبی و نیل آبی به سودان داده شد در حالی که انتظار می‌رفت براساس مفاد توافقنامه جامع صلح (CPA)، به سودان جنوبی واگذار شود. این مشکلات سرزمینی، مسائل پیچیده‌ای از ناسیونالیسم در شمال و جنوب سودان، نارضایتی‌های عمیق محلی و رقابت بر سر آب و مراتع میان قبایل محلی را شامل می‌شد (Ottaway and El-Sadany, 2012: 10).

یک علت منازعات اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو در اطراف دریاچه آلبرت، عدم تقسیم دقیق مرز است. مرزهای رسمی دریاچه آلبرت تعیین نشده و کشف ذخایر نفت در امتداد سواحل شرقی آن در نزدیکی اوگاندا نیز تنش دو کشور را تشدید کرده است (Marine Corps Intelligence Activity, 2014: 7). نامشخص بودن مرز اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو در دریاچه، به منازعات دو کشور منجر شده است (Westerkamp & Houdret, 2010: 11).

۴-۲-۸- شرایط آب و هوایی و تغییر اقلیم

یکی از علل منازعه اتیوپی با مصر و سودان بر سر بهره‌برداری از آب نیل و احداث سد رنسانس را می‌توان در تغییرات اقلیمی و پیش‌بینی‌ها درباره کاهش جریان آب این رود در آینده ذکر کرد. تغییرات اقلیمی در حوضه

2- Kafia Kingi

3- 14-Mile Area

4- Jebel Megeinis

5- Kaka

6- Renk county

اریتره تازه استقلال یافته و اتیوپی با اکثریت قوم تیگری^۱ در دولت، حاکمیت جو شدید ملی‌گرایی در دو دولت و روحیه ناسیونالیسم تهاجمی در دو طرف بود که منازعات را تقویت و مانع برقراری روابط دیپلماتیک بود (Tsfamichael, 2011: 19). ناسیونالیسم در اتیوپی در ارتباط با اریتره دو رویکرد متناقض است؛ یکی دیدگاه پان‌اتیوپیایی‌ها است که مدعی تعلق اریتره به اتیوپی هستند و دیدگاه دیگر، بیگانه‌هراسی و نگاه به اریتره به عنوان عامل مشکل‌ساز است که اریتره را مستحق جدایی از اتیوپی می‌داند. در اریتره نیز بیگانه دانستن اتیوپی به بخشی از ناسیونالیسم این کشور تبدیل شده است (Smidt, 2012: 116-117).

یکی از دلایل ریشه‌ای منازعات سودان و سودان جنوبی پس از تقسیم سرزمین سودان، ذهنیت منفی تاریخی جنوب نسبت به شمال است. سودان جنوبی از تحقیر کلی خود توسط شمال (کشور سودان) در طول تاریخ، شکایت دارد (Ottaway and El-Sadany, 2012: 6).

یک علت مؤثر منازعات اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو در منطقه دریاچه آلبرت "عدم اعتماد بین دو دولت به دلیل وقایع تاریخی و تشدید سوءظن‌ها درباره اکتشافات نفتی" است (Westerkamp & Houdret, 2010: 21).

۴-۲-۷- ضعف در تقسیم و علامت‌گذاری دقیق مرز

ابهام بر سر محل دقیق طول مرز، برجسته‌ترین عامل برای منازعه اتیوپی و اریتره عنوان می‌شود. در این مرز به جز چند نقطه ثابت برای عبور، نشانه مرزی فیزیکی وجود ندارد و مرز نشانه‌گذاری نشده بود (International Crisis Group, 2003: 2). به عبارتی مرز اتیوپی و اریتره هرگز به درستی علامت‌گذاری نشد و منازعه دو کشور همچنان در اذهان باقی ماند (Tsfamichael, 2011: 17).

یکی از علل منازعه سودان و سودان جنوبی، عدم تقسیم دقیق مرز است. پس از تقسیم سودان، عدم تفکیک دقیق مرزها، موضوع منازعه دو طرف شد. دو کشور ادعای مالکیت

1- Tigry

بارش‌های منطقه مرزی - بین رودخانه‌های تانا در کنیا و جوبا در سومالی - متغیر و حدود یک در پنج سال رخ می‌دهد و به همین دلیل همواره با خشکسالی و همچنین سیل و بلایای طبیعی روبرو است. این موضوع، فعالیت‌های انسانی خصوصاً در ارتباط با زمین و بازدهی آن را با تغییر و آسیب مواجه کرده و با افزایش جمعیت ساکنان و شمار دام‌ها، منازعات بر سر مراتع و زمین‌های چراگاهی قابل پیش‌بینی است (4: Menkhaus, 2005). در سمت سومالی، به دلیل میانگین پایین بارش سالانه کمتر از ۷۰ میلی‌متر، پوشش گیاهی در شمال عمدتاً شامل خارزارها و علف خشک بوده و منطقه برای کشاورزی کم تحرک است. مهاجرت فصلی عشایر نیز منبع ثابت درگیری بر سر حقوق آب و چرا بین قبیله‌ها و با کشورهای همسایه به ویژه اتیوپی و کنیا است (2: Haji Mukhtar, 2003).

۴-۲-۹- دورافتادگی مناطق و در حاشیه قرار داشتن

یک عامل مؤثر در منازعات در مناطق مرزی سومالی و کنیا، در حاشیه بودن این مناطق است. بی‌ثباتی که به صورت دوره‌ای ناحیه مرزی کنیا و سومالی را در بر می‌گیرد، بخشی از الگوی پیچیده شکست دولت و وقوع خشونت جمعی است که بیشتر شاخ آفریقا را متأثر می‌کند. خشونت و بی‌قانونی به ویژه در مناطق مرزی دورافتاده که حکومت‌ها در آن اقتدار حاکمیتی ندارند، بسیار حاد است. در طرف مرز سومالی، دولت مرکزی در ژانویه ۱۹۹۱ سقوط کرد (24: Menkhaus, 2008). بسیاری از این منازعات با سقوط دولت در سومالی و از این کشور وارد کنیا شده است (Cechvala, 2011). مناطق مرزی سومالی و کنیا، فقیر و در حاشیه قرار دارند. فقر، بیکاری و عدم توسعه‌یافتگی در مرز دو کشور زیاد و افزایش جمعیت سریع است (2015: Namaska).

در کنیا نیز مناطق وسیع، دورافتاده و سرحدی در مرز سومالی، اتیوپی، سودان و اوگاندا در دوره‌های استعماری یا پس از استعمار هرگز به طور کامل تحت کنترل دولت قرار نداشته و حاکمیت کنیا در قلمروهای پیرامونی، ضعیف تا

رود نیل در ارتباط با تعامل دو متغیر بارش و دما تعریف می‌شود. براساس برآوردهای علمی و داده‌های تاریخی، مصر به طور متوسط ۴۳٫۸ میلی‌متر در سال بارش دریافت می‌کند. پیش‌بینی شده است که این میزان در طول قرن بعد، حدود ۹٫۳ درصد کاهش داشته باشد. سودان سالانه ۹۱٫۲۵ میلی‌متر بارش دارد که پیش‌بینی شده است؛ در طول قرن بعد ۱۸٫۷ درصد افزایش یابد. اتیوپی نیز به طور متوسط ۸۳۹٫۵ میلی‌متر بارندگی سالانه دریافت می‌کند که در طول قرن ۲۱ میلادی افزایش بارش ۱۰٫۱ درصدی برای آن پیش‌بینی شده است. دما نیز در هر سه کشور عمده حوضه نیل متفاوت است. میانگین دمای مصر ۲۲٫۳۲ درجه سانتیگراد و پیش‌بینی شده است که در طول قرن بعد ۳٫۶ درجه سانتیگراد افزایش داشته باشد. متوسط دما در سودان ۲۷٫۸۹ درجه سانتیگراد ثابت و افزایش ۳ درجه سانتیگرادی برای آن در طول قرن بعد پیش‌بینی شده است. میانگین دما در اتیوپی ۲۳٫۶۷ درجه سانتیگراد و پیش‌بینی شده است که ۳٫۳ درجه سانتیگراد در طول قرن بعد افزایش داشته باشد. پیش‌بینی افزایش بارش‌ها در سودان و اتیوپی به طور بالقوه نشان دهنده کاهش گرایش به منازعات در حوضه رود نیل است؛ اما پیش‌بینی کاهش ۱۰ درصدی بارش در مصر در بازه زمانی مشابه نگران‌کننده است و مصر با کمبود بارش و آب بیشتر مواجه خواهد شد. این موضوع در کنار کاهش جریان آب به علت ساخت سد رنسانس توسط اتیوپی بر روی نیل به تشدید تنش‌ها در حوضه نیل منجر خواهد شد. در بحث دما نیز، برای سه کشور افزایش دما پیش‌بینی می‌شود که این مسئله با افزایش تبخیر آب، کاهش جریان نیل و فشار بر فعالیت‌های کشاورزی را در پی خواهد داشت (Keith & Others, 2014: 15-16). در مجموع، تغییر آب و هوا چالشی جدی برای نیل است که کاهش جریان آب، فرسایش خاک، افزایش احتمال خشکسالی‌ها، سیل و بیماری را به همراه خواهد داشت (6: Nunzio, 2013).

یکی از عوامل منازعات قومی و قبیله‌ای در مناطق مرزی سومالی و کنیا، شرایط آب و هوایی است. معمولاً

دارد. بخشی از علل منازعات اتیوپی و اریتره، قلمروخواهی و قلمروگستری دو کشور بر سر باده و مناطق اطراف آن است که طرفین ادعای مالکیت بر آن را دارند. یکی از عوامل مؤثر در منازعات مرزی سودان و سودان جنوبی، رقابت برای در اختیار گرفتن قلمرو مرزی حاوی منابع نفتی خصوصاً در منطقه ابی است. بخشی از دلایل منازعه کامرون و نیجریه بر سر مالکیت باکاسی، برخورداری این شبه‌جزیره از منابع غنی خصوصاً ماهی، نفت و گاز است. در مناقشه غنا و ساحل عاج در اقیانوس اطلس، رقابت بر سر مالکیت منابع شناخته شده طبیعی در دریای سرزمینی است. بخشی از مناقشه مرزی دریایی گینه استوایی با گابن ناشی از قلمروخواهی و قلمروگستری طرفین و اختلاف بر سر حاکمیت جزایر خلیج کوچک کورسکو است. در منازعه اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو در اطراف دریاچه آبرت اختلافات بر سر مالکیت جزیره غنی از نفت روکوانزی است.

متغیر «مناقشه بر سر یک منطقه مرزی استراتژیک میان کشورها» در منازعات مرزی ۸ کشور و ۴ منازعه نقش آفرین بوده است. مکان‌های جغرافیایی دارای موقعیت و ارزش استراتژیک و ژئواستراتژیک، همواره تأثیرگذار در مناسبات کشورها بوده و با نقش آفرینی به عنوان عنصری قدرت‌ساز برای کشورها و مؤثر در سیاست‌ها و روابط آنها، منازعات در این زمینه را ماهیتی ژئوپلیتیکی داده است. در منازعات اتیوپی و اریتره، یکی از ریشه‌های تنش، موضوع بندر عصب و نگرانی از محصور شدن اتیوپی بود. بخشی از ریشه‌های منازعه اتیوپی با مصر و سودان اهمیت حیاتی رود نیل برای این کشورها خصوصاً مصر است. یک علت اصلی منازعه نیجریه و کامرون بر سر باکاسی موقعیت استراتژیک این شبه‌جزیره است. در منازعه اریتره و یمن بر سر مجمع الجزایر حنیش - زقر در دریای سرخ، اهمیت ژئوپلیتیک و استراتژیک این دریا نقش مؤثری دارد.

متغیر «اقدامات قدرت‌های استعماری در تعیین و ترسیم مرزهای سرزمینی کشورها» از علل ریشه‌ای در منازعات

عدم حاکمیت بوده است (Menkhaus, 2008: 24).

۵- تجزیه و تحلیل

متغیر «منازعات قلمروخواهانه اقوام و قبایل در مناطق مرزی کشورها» از علل منازعات در مناطق مرزی ۵ کشور و ۴ مورد منازعه در کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا است. قلمروخواهی، رقابت و منازعه اقوام و قبایل در دو سوی مرز مشترک برای حفاظت از منابع زیستی آب، زمین، مراتع و... بروز می‌کند. این تلاشی با ماهیت ژئوپلیتیکی در راستای حفظ یا تسخیر فضای جغرافیایی، کسب قدرت و برتری‌جویی بر دیگری است که دولت‌های حاکم بر دو سوی مرز را متأثر می‌کند. در مرز سومالی و کنیا یک علت بی‌ثباتی مرزی، منازعات قومی و قبیله‌ای بر سر منابع طبیعی خصوصاً آب، زمین و مراتع است. در مناطق مرزی کنیا و اتیوپی، گروه‌های قومی گله‌دار منابع آب و مراتع را تقسیم کرده اما اغلب در منازعه هستند. در مرزهای کنیا، سودان (جنوبی) و اوگاندا، با کاهش دسترسی به آب و رقابت بر سر حقوق زمین، منازعات قبایل رخ می‌دهد. نیمه شمالی کنیا در مرز با اتیوپی، سودان (جنوبی) و اوگاندا محل منازعات قومی و قبیله‌ای عمدتاً بر سر منابع طبیعی و زمین است.

متغیر «قلمروخواهی و قلمروگستری حکومت‌ها و تلاش برای تسخیر فضا و کنترل منابع آن» از علل منازعات در مناطق مرزی ۱۲ کشور و ۶ مورد منازعه است. قلمروخواهی و قلمروگستری از گزاره‌های قطعی با ماهیت ژئوپلیتیکی است. قلمروخواهی و دفاع از مکان زیست و منابع آن؛ قلمروگستری و تلاش برای تسخیر فضا و منابع دیگر مکان‌ها؛ رقابت‌های شکل‌گرفته؛ و منازعات و دخالت دولت‌ها برای حل اختلافات، نقش آفرینی مؤلفه‌های «جغرافیا» در قالب فضا، مکان و منابع؛ «قدرت» در بحث تلاش کشورها برای توسعه قلمرو و برتری بر دیگری؛ «سیاست» در قالب مداخله دولت‌ها برای حل اختلاف و در نهایت برخورداری موضوع از ویژگی ژئوپلیتیکی را در پی

مرزی ۱۸ کشور و ۱۰ منازعه است. اقدامات استعماری، با هدف قلمروگستری و تسلط بر منابع و بهره‌برداری از آنها بوده که ماهیتی ژئوپلیتیکی دارد. در این چارچوب، یکی از مهمترین اقدامات، ترسیم مرزهای تحمیلی سرزمینی میان کشورهاست که همواره یکی از علل اصلی منازعات مرزی بوده است. یکی از علل اصلی منازعات اتیوپی و اریتره، ابهام معاهدات مرزی دوره استعمار ایتالیا درباره محل دقیق مرز و مالکیت شهر بادمه است.

متغیر «سکونت اقلیتی از مردم کشور همسایه در منطقه

مرزی مورد مناقشه با کشور دیگر» از علل منازعات در مناطق مرزی ۴ کشور و ۲ منازعه است. ملت متشکل از افراد با هویت مشترک و تعلق مکانی به یک فضای سرزمینی،

بخش اصلی شکل‌دهنده به مفهوم کشور است. در برخی کشورها به دلیل تحمیل مرزهای سرزمینی و عدم توجه به بافت جمعیتی، فضاهای جغرافیایی تقسیم‌بندی شده و

بخشی از ملت در درون مرزهای سرزمینی کشور همسایه قرار گرفته‌اند که معمولاً منشاء نارضایتی مردم جدا شده و دولت‌ها بوده است. این مسئله ماهیتی ژئوپلیتیکی دارد. یکی

از ریشه‌های منازعه نیجریه و کامرون بر سر باکاسی، بافت جمعیتی و فرهنگی نزدیک این شبه‌جزیره به مردم نیجریه و ادعای مالکیت این کشور بر آن است. در منازعه اوگاندا

و جمهوری دموکراتیک کنگو بر سر مالکیت روکوانزی نیز حضور اقلیتی از مردم اوگاندا در این جزیره، مبنای ادعای مالکیت این کشور بر آن بوده است.

متغیر «ذهنیت تاریخی و روحیه ملی‌گرایی» در منازعات مرزی ۶ کشور و ۳ منازعه اثرگذار بوده است. در کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا، بخشی از علل منازعات

مرزی، ریشه در ذهنیت درباره تحولات ژئوپلیتیکی تاریخی در ترکیب با روحیه متعصبانه ملی‌گرایی حاکم بر ملت و حکومت دارد. در منازعه اتیوپی و اریتره، رهبران دو کشور،

حس وطن‌پرستانه قوی نشان می‌دهند و زمینه‌های تاریخی استقلال اریتره و متهم شدن اتیوپی به تجاوز به خاک اریتره نقش مؤثری داشت. در منازعات سودان و سودان جنوبی،

یک دلیل ریشه‌ای، ذهنیت منفی و احساس تحقیر تاریخی جنوب نسبت به شمال است. یک علت مؤثر منازعات اوگاندا و جمهوری دموکراتیک

کنگو در دریاچه آلبرت نیز عدم اعتماد بین دو دولت به دلیل

در منازعه اتیوپی با مصر و سودان بر سر بهره‌برداری از آب نیل، بخشی از علل، معاهدات استعماری بریتانیا با اتیوپی و سودان بود که زمینه‌ساز منازعه در آینده شد.

اصلی‌ترین دلیل منازعه اریتره و جیبوتی بر سر روستای راس دومیرا، اقدامات استعماری کشورهای اروپایی در ایجاد مرزهای تحمیلی در شاخ آفریقا است. بخشی از علل منازعه

سودان و سودان جنوبی بر سر منطقه ابی به تصمیمات استعماری بریتانیا در آغاز قرن بیستم در این کشور مربوط می‌شود.

یک منشاء منازعه نیجریه و کامرون بر سر باکاسی به دوره استعمار و توافقنامه بریتانیا و آلمان بر می‌گردد که مالکیت شبه جزیره از نیجریه به کامرون منتقل شد. ریشه

اصلی منازعه ساحل عاج و غنا در اقیانوس اطلس، اقدامات استعماری برای ترسیم مرزهای بین‌المللی کشورهای غرب آفریقا است. اختلافات گینه استوایی و گابن بر سر

مالکیت جزایر امبانیه، کوکوتایرس و کونگاس در خلیج کوریسکو در خلیج گینه به توافقنامه استعماری فرانسه و اسپانیا برای تحدید حدود مرزهای مستعمرات غرب آفریقا

مربوط می‌شود که در آن، به سه جزیره مورد مناقشه اشاره نشد. بخشی از علل منازعات مناطق مرزی کنیا و سومالی،

تصمیمات استعماری قدرت‌های اروپایی در ایجاد مرزهای تحمیلی و تقسیم گروه‌های قومی است. یک علت منازعه اریتره و یمن بر سر مجمع‌الجزایر حنیس- زقر، ادعاها

درباره مالکیت اریتره بر این جزایر از دوره امپراطوری عثمانی و اشغال استعماری ایتالیا، بریتانیا و اتیوپی است.

وقایع تاریخی است. علل منازعات مرزی ۵ کشور و ۲ منازعه است. در مناطق دورافتاده از مرکز، حاکمیت دولت ضعیف است و مدیریت سیاسی آن کامل انجام نمی‌شود.

دولت‌ها به عنوان عالی‌ترین رکن اجرایی در مدیریت سیاسی کشورها، وظیفه مهم تعیین دقیق مرزهای خود با دیگر کشورها براساس قوانین بین‌المللی و توافق با همسایگان را دارند. عدم توجه به این مسئله و ابهام در تعیین مرز با همسایگان، زمینه‌ساز تنش با همسایگان خواهد بود و مسئله را از ماهیت ژئوپلیتیکی برخوردار می‌کند. یکی از علل منازعه اتیوپی و اریتره، عدم تقسیم دقیق مرز پس از استقلال اریتره از اتیوپی است. بخشی از منازعه مرزی سودان و سودان جنوبی ناشی از عدم تقسیم دقیق مرز پس از تقسیم سودان است. یکی از علل منازعات اوگاندا و جمهوری دموکراتیک کنگو نیز عدم تعیین مرز رسمی در

دریاچه آلبرت است. متغیر «شرایط آب و هوایی و تغییر اقلیم» در منازعات مرزی ۵ کشور و ۲ منازعه مؤثر بوده است. تغییرات آب و هوایی و تأثیر منفی آن بر منابع زیستی، زمینه‌ساز منازعات بر سر این منابع شده و با شدت گرفتن منازعه و مداخله دولت‌ها، تبدیل به پدیده‌ای ژئوپلیتیکی می‌شود؛ «جغرافیا» در قالب تغییرات اقلیمی با تأثیر منفی بر منابع طبیعی حیاتی؛ «سیاست» در قالب وقوع منازعات و دخالت دولت‌ها به عنوان بازیگران رسمی در مدیریت سرزمین؛ و «قدرت» در قالب رقابت‌های بازیگران برای بقا با حفظ فضاهای دارای منابع یا تسخیر فضاهای غنی دیگر، نقش آب و هوا و تغییر اقلیم را ژئوپلیتیکی می‌کند. یک علت منازعه اتیوپی با مصر و سودان بر سر بهره‌برداری از آب نیل و احداث سد رنسانس، تغییرات اقلیمی و پیش‌بینی‌ها درباره کاهش جریان آب این رود در آینده است. یکی از عوامل مؤثر در منازعات قومی و قبیله‌ای مناطق مرزی سومالی و کنیا نیز شرایط آب و هوایی این مناطق و پیش‌بینی کاهش منابع زیستی است.

متغیر «دورافتادگی مناطق و در حاشیه قرار داشتن» از

جدول ۲: میزان نقش هر یک از متغیرها در وقوع منازعات

مرزی و سرزمینی

تعداد موارد منازعه	کشور	متغیرها
۱۰	۱۸	اقدامات قدرت‌های استعماری در تعیین و ترسیم مرزهای سرزمینی کشورها
۶	۱۲	قلمروخواهی و قلمروگستری حکومت‌ها و تلاش برای تسخیر فضا و کنترل منابع آن
۴	۸	مناقشه بر سر یک منطقه مرزی استراتژیک میان کشورها
۳	۶	ذهنیت تاریخی و روحیه ملی‌گرایی
۳	۶	ضعف در تقسیم و علامت‌گذاری دقیق مرز
۴	۵	منازعات قلمروخواهانه اقوام و قبایل در مناطق مرزی کشورها
۲	۵	شرایط آب و هوایی و تغییر اقلیم
۲	۵	دورافتادگی مناطق و در حاشیه قرار داشتن
۲	۴	سکونت اقلیتی از مردم کشور همسایه در منطقه مرزی مورد مناقشه با کشور دیگر

۶- نتیجه گیری

سوی مرز مشترک برای حفاظت از منابع زیستی آب، زمین، مراتع و... دولت‌های حاکم بر دو سوی مرز را متأثر می‌کند و می‌تواند منجر به منازعه آنها شود.

ث) ذهنیت تاریخی و روحیه ملی‌گرایی: داشتن ذهنیت مثبت یا منفی درباره تحولات ژئوپلیتیکی تاریخی در ترکیب با روحیه متعصبانه ملی‌گرایی حاکم بر ملت و حکومت می‌تواند منجر به وقوع منازعه شود.

ج) ضعف در تقسیم و علامت‌گذاری دقیق مرز: عدم توجه و دقت دولت‌ها به تقسیم مرز و ابهام در تعیین دقیق مرز با همسایگان، زمینه‌ساز تنش و منازعه خواهد بود.

چ) شرایط آب و هوایی و تغییر اقلیم: تغییرات آب و هوایی و تأثیر منفی آن بر منابع زیستی در قالب کاهش منابع و شکل‌گیری رقابت، زمینه‌ساز منازعات بر سر این منابع و در نهایت، مداخله دولت‌ها می‌شود.

ح) دورافتادگی مناطق و در حاشیه قرار داشتن: دورافتادگی مناطق از مرکز و در حاشیه بودن با ضعف حاکمیت دولت و عدم مدیریت سیاسی کامل بر آن همراه است که این مسئله می‌تواند زمینه‌ساز وقوع منازعات باشد.

خ) سکونت اقلیتی از مردم کشور همسایه در منطقه مرزی مورد مناقشه با کشور دیگر: تحمیل مرزهای سرزمینی و عدم توجه به بافت جمعیتی باعث ایجاد فضاهای جغرافیایی تقسیم‌بندی شده و قرارگیری بخشی از ملت در درون مرزهای سرزمینی کشور همسایه و ایجاد نارضایتی مردم جدا شده و در نهایت، وقوع تنش و منازعه می‌شود.

مطالعه، بررسی، تجزیه و تحلیل و تبیین ژئوپلیتیکی منازعات مرزی و سرزمینی کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا نشان می‌دهد که علل شناسایی شده برای این منازعات ریشه ژئوپلیتیکی داشته و در هر یک از آنها، نقش ژئوپلیتیک و ترکیب رابطه متقابل عناصر سیاست، جغرافیا و قدرت دیده می‌شود. نتایج پژوهش به دلیل جامعیت در معرفی ریشه‌های ژئوپلیتیکی منازعات مرزی و سرزمینی و همچنین برخورداری از قابلیت تکرار در شکل دادن به این نوع منازعات در سایر مناطق جهان، از ویژگی تعمیم‌پذیری

هدف پژوهش، شناسایی ریشه‌ها و علل ژئوپلیتیکی منازعات مرزی و سرزمینی در کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا است که منازعات را در بازه زمانی از پایان جنگ سرد در سال ۱۹۹۱ میلادی تا ۲۰۱۴ میلادی مورد مطالعه و بررسی قرار داده است. منازعات مرزی و سرزمینی شامل منازعاتی است که میان دو یا چند کشور بر سر مشخص شدن خط مرز یا مالکیت بر یک فضای سرزمینی و یا میان اقوام و قبایل ساکن در مناطق میان دو یا چند کشور رخ می‌دهند. از ۲۹ کشور واقع در این کمربند، ۱۵ کشور اتیوپی، سودان، نیجریه، غنا، ساحل عاج، سومالی، کنیا، اوگاندا، اریتره، جیبوتی، سودان جنوبی، کامرون، گینه استوایی، گابن و جمهوری دموکراتیک کنگو درگیر در ۱۱ مورد منازعات مرزی و سرزمینی هستند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مهمترین علل ریشه‌ای منازعات مرزی و سرزمینی در کمربند صفر تا ۱۵ درجه شمالی آفریقا به ترتیب میزان اثرگذاری به شرح ذیل است:

الف) اقدامات قدرت‌های استعماری در تعیین و ترسیم مرزهای سرزمینی کشورها: این اقدام، با هدف قلمروگستری و تسلط بر منابع و بهره‌برداری از آنها است که ماهیتی ژئوپلیتیکی دارد و به دلیل ترسیم مرزهای تحمیلی سرزمینی میان کشورها، همواره یکی از علل اصلی منازعات مرزی بوده است.

ب) قلمروخواهی و قلمروگستری حکومت‌ها و تلاش برای تسخیر فضا و کنترل منابع آن: قلمروخواهی و دفاع از مکان زیست و منابع آن و قلمروگستری و تلاش برای تسخیر فضا و منابع دیگر مکان‌ها، با وقوع رقابت‌ها، منازعات و دخالت دولت‌ها برای حل اختلافات همراه است.

پ) مناقشه بر سر یک منطقه مرزی استراتژیک میان کشورها: مکان‌های استراتژیک و ژئواستراتژیک، تأثیرگذار در مناسبات کشورها بوده و به عنوان عنصری قدرت‌ساز، می‌تواند عامل وقوع منازعات باشند.

ت) منازعات قلمروخواهانه اقوام و قبایل در مناطق مرزی کشورها: قلمروخواهی، رقابت و منازعه اقوام و قبایل در دو

۴. قربانی‌نژاد، ریاز (۱۳۹۲)؛ الگویابی سرچشمه‌های ژئوپلیتیکی تنش در روابط کشورها (مطالعه موردی: آسیای جنوب غربی)؛ رساله دکتری به راهنمایی دکتر محمدرضا حافظ‌نیا و مشاوره دکتر زهرا احمدی‌پور و دکتر سید عبدالعلی قوام، دانشگاه تربیت مدرس، مهر.

۵. هاگت، پیتر (۱۳۷۵)؛ جغرافیا: ترکیبی نو (جلد دوم)، ترجمه شاپور گودرزی نژاد، تهران: سمت.

6. Abebe Daniel (2014), Egypt, Ethiopia, and the Nile: The Economics of International Water Law, University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper, No. 484.

7. Acheampong Theo (2015), Review of the Ghana-Côte d'Ivoire maritime border dispute ruling: Round one, Ghana Growth and Development Platform, Issue 10, April. Retrieved from: http://ghanagdp.org/inc/uploads/2015/09/GGDP_CIN10_Ghana-Cote-DIvoire-Maritime-Dispute-Final-version1.pdf

8. Agnew John (2003). Geopolitics: re-visioning world politics, London and New York: Routledge.

9. Azarva Jeffrey D. (2011), Conflict on the Nile: International Watercourse Law and the Elusive Effort to Create a Transboundary Water Regime in the Nile Basin, Temple International & Comparative Law Journal, Vol. 25(2).

10. Beckly, Agbor Tabetah (2013), The Perceptions/Views of Cameroon - Nigerian Bakassi border conflict by the Bakassi people, Master's thesis, Sweden: Uppsala University.

11. Bening Raymond Bagulo (2014), The Ghana-La Côte D'Ivoire maritime boundary dispute, Ghana Journal of Geography Vol. 6.

12. Cechvala Sarah (2011), Rainfall & Migration: Somali-Kenyan Conflict, ICE Case, Number 256, December. Retrieved from: <http://mandalaprojects.com/ice/ice-cases/somalia-rainfall.htm>

13. Collins John M (1998), Military Geography: For Professionals and the Public, Washington, DC: National Defense University Press.

14. Craze Joshua (2014), Contested Borders: Continuing Tensions over the Sudan-South Sudan Border, Geneva:

برخوردار است؛ لذا در قالب «نظریه ژئوپلیتیکی منازعات مرزی و سرزمینی» قابل تعمیم به منازعات مرزی و سرزمینی در سایر نقاط جهان است. بر مبنای این نظریه، منازعات مرزی و سرزمینی در سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی به طور عمومی حاصل نقش آفرینی ترکیبی از سه عنصر جغرافیا، سیاست و قدرت هستند و ریشه یا ریشه‌های ژئوپلیتیکی به شرح ذیل دارند:

- اقدامات قدرت‌های استعماری در تعیین و ترسیم مرزهای سرزمینی کشورها و مناطق با سابقه مستعمره شدن؛

- قلمروخواهی و قلمروگستری حکومت‌ها و تلاش برای تسخیر فضا و کنترل منابع آن؛

- مناقشه بر سر یک منطقه مرزی استراتژیک میان کشورها؛
- منازعات قلمروخواهانه اقوام و قبایل در مناطق مرزی کشورها؛

- ذهنیت تاریخی و روحیه ملی‌گرایی؛

- ضعف در تقسیم و علامت‌گذاری دقیق مرز؛

- شرایط آب و هوایی و تغییر اقلیم؛

- دورافتادگی مناطق و در حاشیه قرار داشتن؛

- سکونت اقلیتی از مردم کشور همسایه در منطقه مرزی
مورد مناقشه با کشور دیگر.

۷- قدردانی

نگارندگان از معاونت پژوهشی دانشگاه تربیت مدرس به خاطر حمایت‌های مادی و معنوی کمال تشکر را دارند.

۸- منابع و مأخذ

۱. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۷۹)؛ مبانی مطالعات سیاسی - اجتماعی (جلد اول). قم: نشر سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج کشور.

۲. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۴)؛ اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: پاپلی.

۳. حافظ‌نیا، کاویانی‌راد؛ محمدرضا، مراد (۱۳۹۳)؛ فلسفه جغرافیای سیاسی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

25. Jönsson Björn (2013), Water as a Source of Cooperation or Conflict? A Case Study of The Grand Ethiopian Renaissance Dam, Sweden: Lund University/ Statsvetenskapliga institutionen.
26. Kammel Arnold H. (2013), The relationship between Sudan and South Sudan after independence – Interdependence a key variables for sustainable peace, AIES Fokus 3/2013, Hainburg/Donau (Austria): Austria Institut für Europa- und Sicherheitspolitik (AIES).
27. Keith Bruce, Epp Kevin, Houghton Michael, Lee Jonathan, and Mayville Robert (2014), Water As A Conflict Driver: Estimating The Effects Of Climate Change And Hydroelectric Dam Diversion On Nile River Stream Flow During The 21st Century, Report 2014-4, West Point (New York): Center for Nation Reconstruction and Capacity Development.
28. Kornprobst Markus (2002), The management of border disputes in African regional subsystems: comparing West Africa and the Horn of Africa, journal of modern African studies, Vol. 40 (3).
29. Leff Jonah (2009), Pastoralists at War: Violence and Security in the Kenya-Sudan-Uganda Border Region, International Journal of Conflict and Violence, Vol. 3 (2).
30. Marine Corps Intelligence Activity (2014), Uganda Country Handbook, United States: Marine Corps Intelligence Activity, Department of Defense. Retrieved from: <https://info.publicintelligence.net/MCIA-UgandaHandbook.pdf>
31. Menkhaus Ken (2005), Kenya-Somalia Border Conflict Analysis, Report, Washington, DC: United States Agency for International Development (USAID), 31 August.
32. Menkhaus Ken (2008), The rise of a mediated state in northern Kenya: the Wajir story and its implications for state-building, Afrika Focus, Vol. 21, No. 2.
33. Mesfin Berouk (2008), The Eritrea-Djibouti border dispute. In: Situation Report, Institute for Security Studies (Issue 15 September 2008).
34. Namasaka Martin (2015), Addressing Kenya-Somalia conflict and counter terrorism strategies, Africa at LSE blog, London School of Economics and Political Science (LSE). Retrieved from: <http://blogs.lse.ac.uk/SmallArmsSurvey>, Graduate Institute of International and Development Studies.
15. Dzurek Daniel J. (1996), Eritrea-Yemen Dispute Over the Hanish Islands, IBRU Boundary and Security Bulletin, Vol. 4, No. 1, Spring.
16. Fahey Dan (2010), Guns and Butter: Uganda's Involvement in Northeastern Congo 2003–2009. In: L'Afrique des Grands Lacs: Annuaire 2009-2010, Edit by Stefaan Marysse, Filip Reyntjens & Stef Vandeginste, vol. 14, Paris & Anvers (Belgique): L'Harmattan, Centre d'Etude de la Région des Grands Lacs d'Afrique.
17. Familugba, Jonathan Oluropo & OJO, Olayinka Olabinpe (2013), Nigeria-Cameroon Border Relations: An Analysis of the Conflict and Cooperation (1970-2004), International Journal of Humanities and Social Sciences. Vol.3 no. 11.
18. Frynas, Jędrzej George (2000), Foreign Investment and International Boundary Disputes in Africa: Evidence from the Oil Industry, Occasional Paper Series, no. 9, Africa Studies Centre, School of. International Studies and Law, Coventry University.
19. Gebreluel Goitom (2014), Ethiopia's Grand Renaissance Dam: Ending Africa's Oldest Geopolitical Rivalry?, The Washington Quarterly, Vol. 37, Iss. 2.
20. Haji Mukhtar Mohamed (2003), Historical dictionary of Somalia (New ed), African historical dictionary series, no.87, Lanham: Scarecrow Press.
21. Ibekwe Chux (2012), Natural Resource Conflict: The Bakassi Lesson for Sudan and the Republic of South Sudan over Abyei, Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective, Vol. 7, No. 1, Article 5.
22. Ikome, Nguendi Francis (2004), The Inviolability of Africa's Colonial Boundaries: Lessons Drawn from the Cameroon Nigeria-border Conflict, Occasional paper no 47, Midrand (South Africa): Institute for Global Dialogue Johannesburg South Africa.
23. International Crisis Group (2003), Ethiopia and Eritrea: War or Peace?, Africa Report N°68, Nairobi/ Brussels: International Crisis Group (ICG), 24 September.
24. International Crisis Group (2013), Sudan's Spreading Conflict (I): War in South Kordofan, Africa Report N°198, Brussels: International Crisis Group (ICG).

Eastern and Islamic Studies, University of Durham.

45. Swain Ashok (2011), Challenges for water sharing in the Nile basin: changing geo-politics and changing climate, *Hydrological Sciences Journal*, Vol. 56, Iss. 4.

46. Tarlebbae Nicholas, K. and Baroni Sam (2010), The Cameroon and Nigeria Negotiation Process over the Contested Oil rich Bakassi Peninsula, *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, Vol 2, No 1.

47. Temesgen Amsale K. (2010), Climate change to conflict?: lessons from Southern Ethiopia and Northern Kenya, *Fafo-report 2010:09*, Norway: Allkopi AS.

48. Tesfamichael Meala (2011), The Causes of Return to Conflict and The Geopolitical Dynamics in The Horn of Africa: The Eritrean-Ethiopian Border Conflict, MA African Studies Politics Major Dissertation, School of Oriental and African Studies, University of London, September.

49. Vlassenroot Koen & Raeymaekers Timothy (2004), The politics of rebellion and intervention in Ituri: The emergence of a new political complex?, *African Affairs*, Vol. 103, No. 412.

50. Westerkamp Meike & Houdret Annabelle (2010), *Peacebuilding across Lake Albert: Reinforcing environmental cooperation between Uganda and the Democratic Republic of Congo*, Brussels: Initiative for Peacebuilding.

51. Wolfenbarger Susan, Drake Jonathan and Ashcroft Eric (2015), *Monitoring Border Conflict with Satellite Imagery: Djibouti and Eritrea—2008*, Report, Washington, DC: American Association for the Advancement of Science (AAAS).

52. Yoon Mi Yung (2009), *Territorial Disputes in the Gulf of Guinea: The Cases of Nigeria-Cameroon and Gabon-Equatorial Guinea*, Paper Prepared for the 21st International Political Science Association World Congress, July 12-16, Santiago, Chile. Retrieved from: <http://paperroom.ipsa.org/papers/view/764>

africaatlse/2015/01/28/addressing-kenya-somalia-conflict-and-counter-terrorism-strategies/

35. Nunzio, Jack Di (2013), *Conflict on the Nile: The future of transboundary water disputes over the world's longest river*, Strategic Analysis Paper, Australia: Future Directions International Pty Ltd.

36. Oduntan Gbenga (2015), *International Law and Boundary Disputes in Africa*. New York: Routledge.

37. Ottaway Marina and El-Sadany Mai (2012), *Sudan: From Conflict to Conflict*, Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.

38. Petterson, Donald (2008), *Abyei unresolved: A threat to the North-South agreement*. In: *Implementing Sudan's comprehensive peace agreement: Prospects and challenges*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars Africa Program.

39. Pkalya Ruto, Adan Mohamud & Masinde Isabella (2003), *Conflict in Northern Kenya: A Focus on the Internally Displaced Conflict Victims in Northern Kenya*, Nairobi: iTga-Ea & DTp Martin Karimi publishers.

40. Salman, Salman M. A. (2013), *The Abyei territorial dispute between North and South Sudan: Why has its resolution proven difficult?* In: *Land and post-conflict peace building*, Edited by Jon Unruh and Rhohri C. Williams. London: Earthscan.

41. Shaibu, M. T., Azom, S. N. & Nwanze, E. S (2015), *An Appraisal Of The Dominant Causes Of Boundary Conflict Between Nigeria And Cameroun: The Bakassi Peninsula Perspective*, *Global Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, Vol.3, No.9, September.

42. Smidt Wolbert G.C. (2012), *History, Historical Arguments and the Ethio-Eritrean conflict: between xenophobic approaches and an ideology of unity*, *Stichproben - Vienna Journal of African Studies*, Volume 12, Issue 22.

43. Solomon Hussein (2014), *Potential for cooperation rather than conflict in the face of water degradation: the cases of the Nile River and Okavango River basins*, *Journal for Contemporary History*, Vol. 39, Iss. 1.

44. Stansfield Gareth R.V. (2001), *The 1995-96 Yemen-Eritrea conflict over the islands of Hanish and Jabal Zuqar: a geopolitical analysis*, Durham: Centre for Middle

